

ESTETIK TAFAKKURDA MAQOM SAN'ATINING SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

*“Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi
ilmiy xodimi Norov Doniyor*

Annotatsiya. Mazkur maqolada maqom san'atining estetik tafakkurni shakllantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqomning tarixiy taraqqiyoti, musiqiy-badiiy xususiyatlari hamda inson ma'naviy kamolotiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, maqom san'atini musiqa ta'limi tizimida qo'llashning pedagogik imkoniyatlari, yosh avlodda milliy qadriyatlarga hurmat, estetik did va ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot davomida tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar maqom san'ati estetik tarbiyaning samarali vositasi ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: maqom, Shashmaqom, estetik tafakkur, musiqa san'ati, musiqa pedagogikasi, milliy qadriyat, ma'naviyat, badiiy did.

Аннотация. В данной статье научно анализируется роль искусства макома в формировании эстетического мышления. Рассматриваются историческое развитие макома, его музыкально-художественные особенности, а также влияние на духовно-нравственное совершенствование личности. Кроме того, раскрываются педагогические возможности использования искусства макома в системе музыкального образования, его значение в воспитании уважения к национальным ценностям, развитии эстетического вкуса и творческого мышления у молодого поколения. В ходе исследования были использованы методы аналитического, сравнительного и системного подходов. Полученные результаты свидетельствуют о том, что искусство макома является эффективным средством эстетического воспитания.

Ключевые слова: маком, Шашмаком, эстетическое мышление, музыкальное искусство, музыкальная педагогика, национальные ценности, духовность, художественный вкус.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the role of maqom art in the formation of aesthetic thinking. It examines the historical development of maqom, its musical and artistic characteristics, and its influence on the spiritual and moral development of individuals. The study also highlights the pedagogical potential of incorporating maqom art into the music education system, emphasizing its importance in fostering respect for national values, developing aesthetic taste, and enhancing creative thinking among young people. Analytical, comparative, and systematic research methods were employed in the study. The findings demonstrate that maqom art is an effective means of aesthetic education.

Keywords: maqom, Shashmaqom, aesthetic thinking, musical art, music pedagogy, national values, spirituality, artistic taste.

Maqom san'ati o'zining ko'p asrlik tarixiga ega. Maqom kuylarining ibtidoiy shakllari eramizdan avvalgi uzoq davrlar musiqa madaniyatida borib taqaladi. Bunda xalq musiqasining kuy,ohang va ritm usuli bobida erishilgan natijalari murakkab maqom san'atining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Sharq olamida mashhur bo'lgan 12 maqom tizimining saroy musiqasidan munosib o'rin olishida Amir Temurning xizmatlari kata bo'lgan. Sohibquronning harakati bilan bu muborak san'at ilmining bilimdon ustozlari turli mamlakatlardan bizning diyorimizga keltirilgan edi. Alisher Navoiy aytadi:

Ey Navoiy, sen dog'I qilsang tama' sayri Hiroj
Qil Iroq ohangi, tark aylab Xuroson men kibi,
Bu g'azalda Iroq, Hiroj nomlari bilan Haj safariga ishora qilingan.

Mamlakatimizda milliy madaniyatni rivojlantirish, nomoddiy madaniy merosni asrash va uni yosh avlodga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ana shunday bebaho meros namunalaridan biri maqom san'ati bo'lib, u o'zbek xalqining ko'p asrlik musiqiy tafakkuri, estetik qarashlari va ma'naviy qadriyatlarini mujassamlashtirgan noyob san'at turidir.

Maqom nafaqat murakkab musiqiy tizim, balki insonning ruhiy olami, axloqiy qarashlari va estetik didini shakllantirishga xizmat qiladigan badiiy hodisa hamdir. Shu sababli uni zamonaviy musiqa ta'limi jarayonida o'rganish va o'qitish ilmiy hamda pedagogik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Globalashuv jarayonida ommaviy madaniyatning kuchayishi milliy musiqiy merosni chuqur o'rganish zaruratini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, yoshlarning estetik didini rivojlantirish, ularda milliy o'zlikni anglash va san'atga ongli munosabatni shakllantirishda maqom san'atining imkoniyatlari kengdir. Shu bois maqomning estetik tafakkurni rivojlantirishdagi o'rnini ilmiy asosda tadqiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Maqom san'ati Markaziy Osiyo xalqlarining ko'p asrlik musiqiy tafakkuri mahsuli bo'lib, uning shakllanishi qadimgi Sharq musiqiy an'analari bilan uzviy bog'liq. Asrlar davomida maqom ijrochiligi ustoz-shogird an'anasi orqali rivojlanib, mukammal musiqiy tizim sifatida shakllandi. O'zbek maqom san'atining eng yuksak namunasi hisoblangan Shashmaqom oltita yirik maqom turkumidan tashkil topgan bo'lib, unda chuqur falsafiy g'oyalar, yuksak badiiy tafakkur va milliy musiqiy an'analari mujassamlashgan. Keyinchalik Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari hamda Xorazm maqomlari shakllanib, milliy musiqa madaniyatining rivojiga katta hissa qo'shdi.

Maqom san'ati o'zining murakkab ohang tizimi, usul xilma-xilligi va badiiy mukammalligi bilan dunyo musiqa madaniyatida alohida o'rin egallaydi. Shu jihatdan

u nafaqat milliy, balki umuminsoniy madaniy merosning muhim qismi sifatida e'tirof etiladi. Estetik tafakkur insonning go'zallikni his etishi, idrok qilishi, tahlil qilishi va baholash qobiliyatining rivojlanishidir. Musiqa san'ati, ayniqsa maqom, ushbu jarayonga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Maqom asarlarini tinglash jarayonida inson ohanglarning mantiqiy rivoji, hissiy ifodasi va badiiy mazmunini anglaydi. Bu esa musiqiy tafakkur bilan bir qatorda estetik tafakkurning ham rivojlanishiga xizmat qiladi. Maqomning falsafiy mazmuni tinglovchini mushohada qilishga, sabr-toqat, ezgulik, mehr-oqibat va komillik kabi qadriyatlar haqida o'ylashga undaydi. Shu sababli maqom nafaqat musiqiy zavq bag'ishlaydi, balki shaxsning ma'naviy dunyosini ham boyitadi.

Maqom san'atidan musiqa ta'limi jarayonida samarali foydalanish o'quvchilarning estetik didini, musiqiy tafakkurini hamda milliy o'zlikni anglash tuyg'usini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Maqom namunalarini tinglash, ularni tahlil qilish va amaliy ijro etish orqali o'quvchilarda musiqiy eshituv, ritmni his qilish, badiiy obrazlarni anglash va mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Bunday mashg'ulotlar ta'lim jarayonining nafaqat nazariy, balki amaliy samaradorligini ham oshiradi.

Maqomni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, audiovizual vositalar va raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarixiy manbalarni zamonaviy ijrolar bilan qiyosiy tahlil qilish, mashhur hofiz va sozandalarning ijrochilik uslublarini o'rganish, ijodiy topshiriqlar hamda loyiha ishlari orqali o'quvchilarning mustaqil mushohada yuritish qobiliyati rivojlanadi. Shuningdek, maqom san'ati vositasida yosh avlodda milliy madaniyatga hurmat, ajdodlar merosiga sadoqat va Vatanga muhabbat tuyg'ularini mustahkamlash mumkin. Bu esa ta'lim va tarbiya jarayonining uzviyligini ta'minlash bilan birga barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Maqom asarlarida insonparvarlik, komillik, muhabbat, vafodorlik, sabr-qanoat va ezgulik kabi umuminsoniy g'oyalar yuksak badiiy shaklda ifodalangan. Shu bois maqomni muntazam tinglash va o'rganish shaxsning ruhiy olamini boyitadi, hissiy sezgirligini kuchaytiradi hamda estetik ehtiyojlarini rivojlantiradi. Psixologik nuqtai nazardan, maqom ohanglari insonning emotsional holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ruhiy muvozanatni mustahkamlashga yordam beradi. Ayniqsa, sokin va izchil rivojlanadigan maqom kuylarining tinglovchida mushohada, ichki xotirjamlik va badiiy idrokni shakllantirishdagi o'rni alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari, maqom san'atini o'rganish yoshlarning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Murakkab melodik tuzilma, usul va lad tizimlarini anglash jarayonida tahliliy fikrlash, xotira, diqqat va musiqiy tasavvur kengayadi. Natijada estetik tafakkur bilan bir qatorda umumiy intellektual salohiyat ham yuksaladi. Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatdiki, maqom san'ati estetik tafakkurni shakllantirishning samarali vositalaridan biridir. U shaxsning

musiqiy didini rivojlantirish, milliy qadriyatlarni anglash, ma'naviy dunyosini boyitish hamda badiiy tafakkurini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, musiqa ta'limi dasturlarida maqom san'atiga oid mavzularni tizimli ravishda kengaytirish, amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ustoz-shogird an'analarini zamonaviy ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirish milliy ijrochilik maktabining uzviy davomiyligini ta'minlaydi. Shuningdek, maqom san'atini umumta'lim maktablari, musiqa va san'at maktablari, oliy ta'lim muassasalari hamda madaniyat markazlari faoliyatiga yanada kengroq joriy etish yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilibaytganda, Maqom san'ati o'zbek xalqining bebaho nomoddiy madaniy merosi sifatida nafaqat milliy musiqa madaniyatining yuksak namunasi, balki estetik tafakkurni shakllantirishning samarali vositasi ham hisoblanadi. Uning chuqur falsafiy mazmuni, badiiy mukammalligi va ma'naviy tarbiyaviy imkoniyatlari inson shaxsining har tomonlama kamol topishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maqomni musiqa ta'limi jarayonida izchil va ilmiy asosda o'qitish yosh avlodda milliy qadriyatlarga hurmat, yuksak estetik did, musiqiy tafakkur hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli maqom san'atini ta'lim tizimiga yanada chuqur integratsiya qilish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish va ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rajabov I. Maqom asoslari. – Toshkent 1992.
2. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent 1993.
3. Yunusov R. O'zbek maqomlari. Toshkent 2001.
4. Matyoqubov O. Maqomot. Toshkent 2004.
5. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent 2008.
6. Abdurashidov M. Musiqa pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
7. Umarov E, Karimov R, Mirsaidova M, Ayxodjayeva G. Estetika asoslari Toshkent 2002.